

acquaintances, to study the events in the culture and art of movement at the end of IX beginning of XX century. A study is made analyze of work related to this problem. For example, the biography of Lesia Ukrainka's the role of letters Olena Pchilka as sources for the study of the biographies of their relatives. The article on the basis of Olena Pchilka's letters highlights various moments in the life of Lesia Ukrainka, family relationships. Also illustrated with excerpts from Pchilka's letters the individual facts of publishing of works, illness of Lesia Ukrainka.

Key words: epistolary, letter, autograph, source, manuscript.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2016 р.

УДК 821.161.2-.09(19)

Олена Онуфрієнко

ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ФАКТ БІОГРАФІЇ

У статті розглянуто проблеми дослідження і формування наукової біографії митця в ситуації *fin de scecle* в культуротворчому контексті, коли творчість модерного автора стає життєтворчістю, фактом біографії, коли власне життя стає духовним пошуком способів впливу мистецтва на реалії національного життя, коли існує взаємопов'язаність особистого життя і творчості з епохою, коли важко визначити, що є первинним у двоєдиному зв'язку: митець, який формується історико-культурним контекстом, епохою, чи епоха, яка формується митцем, що своєю творчістю стверджує нове світовідчуття, інше буття і нові світоглядні засади.

Ключові слова: наукова біографія, біографічний метод, біографіка, модернізм, національна ідентичність, концепти творчості, герменевтика, філософська антропологія, екзистенціалізм, біографічна свідомість епохи.

Розвиток біографіки як науки пов'язаний із різними аспектами культури, розвитком науково-інтелектуальних уявлень, з науковою та художньою підсистемами культури. Тут постає певна суперечність між біографією як науковим розробленням і біографією як художньою літературою, але біографії, створені на межі таких наук, як психологія, історія, культурологія, філософія, літературознавство, дають можливість деяким дослідникам (О. Валевський, Г. Вінокур) виокремлювати біографію, з її специфічними законами дослідження, в окрему галузь гуманітарного знання, адже через біографічні засади

особистості можливо відстежити, як історичні перипетії, не безпосередньо, а опосередковано, через психологічні структури людини, реалізуються і постають чи не найголовнішим механізмом історії. У розмірковування про літературу з біографією входить історична відносність, яка пов'язує літературні явища з такими фактами, як родовід, походження, соціальний статус та соціальні зв'язки письменника, його успішне чи неуспішне буття на літературному полі, рівень підтримки або ні, що сприяє з'ясуванню системи оцінювання літератури, виробляє «критерії літературності» (за Якобсоном). Це надає постаті письменника людських рис, він постає особистістю, а не пам'ятником історії.

Вироблення методики наукового вивчення біографії будь-якого письменника сприяє формуванню засад наукової біографії як виду історичного, літературного та біографічного дослідження. Наукова біографія використовує модифікації біографічного методу. Відомо, що цей метод є особливим методом дослідження літератури, коли життєвий досвід письменника, його особистість формують засади його творчості. Зауважимо: біографічний метод – це спосіб вивчення літератури, який передбачає занурення в життєвий досвід письменника й осмислення його особистості, складає в сукупності базові фактори творчості [8, с. 90]. Отже, біографічний метод засвідчує зв'язок особистості письменника з його творчістю, навіть більше, саме особистість письменника, перипетії його життя впливають на його твори. Нині особисте життя поетів, письменників можна вважати особливим видом творчості. Окрім того, за герменевтичною теорією Ф. Шлеєрмахера, ідеї і цінності, викладені у творах того чи того письменника, стануть зрозумілішими після вивчення їх генези, біографії та мови його творів, фактів відомих із внутрішнього й зовнішнього життя певного автора. Різні підходи до вивчення біографії письменника створили й різні методики досліджень такого типу. Пошуки методики й мови наукової біографії Лесі Українки доцільно проводити в напрямі культурної антропології як сфери пізнання, де увага зосереджена на процесах взаємодії людини й культури, становлення людини як феномену культури [4, с. 28]. Психологічний метод, який теж застосовується для вивчення творчої постаті та її спадщини, розкриває особистість, людину (Ш. Сент-Бев). Не можна оминати в нашому контексті й метод, названий історико-психологічним (Г. Брандес), який дає змогу розглядати літературу як єдиний процес, що

залежить від національних, ментальних, історичних особливостей тієї чи тієї країни і сприяє прогресивному розвитку суспільства. Згідно з культурно-історичним методом (І. Тен) дуже важливими є історичні системні наголоси та роль підсвідомого у творчості, на що впливає походження, культурний код, середовище, раса, історичний момент.

Сьогодні виокремився імпресіоністичний метод, який відкидає зовнішні чинники й заглиблюється у внутрішнє «я» письменника і в те, як воно відтворюється в текстах і творах письменника. Підходи до наукової біографії формуються і на засадах біографічного методу, і на засадах філософії, соціології, суспільствознавства, культурології, герменевтики, філософської антропології, психології творчості. Сучасна біографіка різноманітна й багата, але її підходи до постаті автора та його текстів різні, залежно від того, що хоче виявити дослідник. Наукові, фундаментальні дослідження сприяють формуванню історичної біографії, яка трансформувалася в белетристичний жанр (А. Моруа, С. Цвейг, Р. Роланд) та історико-біографічний жанр, який спирається на історико-наукові дослідження. Цікавий напрям сформувався в цьому жанрі, який можна назвати психобіографічним (Л. Левчук). Портретна біографія, визначаючи сенс буття Особистості, суб'єктивна, адже спирається на один факт, епізод, етап, довільний відбір домислів, чуток, смислів, навіть міфів і легенд, на противагу об'єктивності та науковості історичної біографії. На відміну від попередньої, в енциклопедичній біографії в стислому вигляді та хронологічному порядку докладно й об'єктивно викладені підтверджені факти життя, діяльності та творчості письменника. І нарешті, літературна або художня біографія, що межує з художньою літературою, може використовувати художній домисел, який спирається на доведені факти (Ю. Тинянов) [9].

Як бачимо, підходи до біографії як жанру різноманітні, і все залежить від того, про яку біографію ідеться. Літературознавець І. Кон вважає, що «біографічний жанр, де пояснення і розуміння стоять поруч, не випадково називають науково-художнім» [переклад наш. – О. О.] [7, с. 267], адже біограф не створює, а відтворює, реконструює біографію того чи того письменника, і тут без точного, наукового знання не можна обійтися, а чуття виведе досвідченого дослідника на ті особливі орієнтири, які дадуть змогу поєднати підтверджені наукові знання з інтуїтивними, і саме такий синтез стане науковою біогра-

фією. І, якщо ми беремося за наукову біографію, слід пам'ятати, що матеріали, на які спирається дослідження, мають бути науково достовірні й виходити із внутрішнього змісту біографії, незважаючи на зовнішні чинники і впливи. Кожний життєпис – це особлива сфера дослідження, що здійснюється особливим підходом до кожної по-статі, яка потребує і спеціального методологічного інструментарію. Так, О. Валевський, теоретик біографіки, зазначав: «захоплення “науковістю” в біографії без відповідних попередніх методологічних пошуків – це будинок, зведений на піску» [переклад наш. – О. О.] [2, с. 68]. Обираючи особистість для створення біографії, обов'язково потрібно не лише осмислити, а й зануритися в її індивідуальне життя, «адже біографія – це особливий тип знання, а саме – знання особистісної індивідуальності» [3, с. 56], і в той соціально-культурний, історико-культурний контекст, у якому відбувалося її становлення та формування. Тут, зауважує Г. Вінокур, дуже важливо відрізнити факт біографії від факту життя, адже лише тоді історичний факт може стати біографічним, якщо він був пережитий тим, чия біографія реконструюється [3]. О. Валевський зазначає, що, беручи це до уваги, стає зрозумілим, що переживання відбувається лише тоді, коли відбувається осмислення, позначення, називання себе особистістю у співвіднесеності з певними цінностями культури [2]. Усі окреслені підходи до наукової біографії сприятимуть створенню не опису життєвих фактів, а їх поясненню. Це і становить сутність наукової біографії. Біографія творчої особистості належить до певної культури і в концентрованому й неповторному вигляді представляє специфіку цієї культури, де злиття воєдино індивідуального та типового в життєтворенні й художній творчості, в історичній конкретності постає в окремих образах. «Така реконструкція – теоретична основа наукового життєпису» [10, с. 64].

Леся Українка завжди виокремлювалася на небосхилі української літератури й культури особливим поглядом на призначення поета, на українську історію, на творчість. Вона випереджала свій час, прозираючи майбутнє, відшукувала у світовій історії такі моделі, які, як вона вважала, відповідають українським реаліям. Вона ніби попереджала, що та чи та модель поведінки призведе до певних наслідків, які можуть стати катастрофічними.

Наукова біографія повинна визначити, реконструювати творчу особистість Лесі Українки як неоромантичного автора на межі епох і

в контексті українського модернізму, пояснити як її неоромантичний модерний світогляд впливав на конструювання власного життя, створював новітні моделі культури. Зауважимо, що відтворення і реконструкція постаті поетеси неможливі без з'ясування всіх аспектів її творчої взаємодії з культурним контекстом, без розуміння становлення людини як феномена культури. Через неоромантичний світогляд, що продукував формування національної окремішності та ідентичності, формувався і культ життєтворчості, а поетеса свідомо обирає такі естетичні та філософські засади, які підсилюють націотворчі чинники й дають їй змогу стати їх уособленням. Зовсім юною вона обирає псевдонім – Українка (15 (12) листопада у Львові, у журналі «Зоря» за підписом «Леся Українка» побачила світ поезія юної Лесі «Конвалія»). Відтоді цей літературний псевдонім став її другим ім'ям. Впродовж життя у побуті, одязі, мові, творчості стверджувала вона свою національну ідентичність і формувала нове обличчя уярмленої нації. Її світоглядні засади сформувалися на обширі світової культури, що давало їй змогу відчувати той момент в українській модерній історії, який настав для української нації, що потребувала інших горизонтів і яка в контексті новітньої історії не могла лишатися лише селянською. Звідси її протест, навіть бунт проти народовства, побутивізму. Вона усвідомлює, що цю місію має виконати українська інтелігенція, створивши світового рівня культурний контекст і піднявши до нього український народ, що виведе його за межі гречкосійства. Добре обізнана з модерною філософією, на її засадах Леся Українка створює власну модифікацію життєтворчості, поєднавши юнацький протест проти примітивізму в зображенні народного життя відповідно до позитивістських цінностей, і починає формування національних чинників. Це виводить поетесу в авангард історично-культурного процесу, чим вона й виокремлюється зі своєї епохи: «потреба [...] побачити, відчувати себе у світі і світ у собі, – пише В. Блок. – Звідси прагнення у мистецтві начебто вирватись за межі безпосередньо споглядального й відчутного почуттєвого світу, щоб висловити його сутність як найоб'єктивнішу і водночас найсуб'єктивнішу даність, що в ідеалі – об'єднані над особистісним прозрінням людського духу» (переклад наш. – О. О.) [1, с. 123]. Леся Українка сповідує свідому життєтворчість, вона бере на себе відповідальність за власне життя і творчість, (за Гайдеггером) власне існування, «буття – у – світі», як певного «внутрішньо світового суцього», що перебуває під владою долі, дозволяє здійснити «тлума-

чення людського життя» не звичайним посиленням на факти відомі чи невідомі, а під іншим кутом зору. Українська поетеса, як її називав Д. Донцов «поетка українського рісоржісменту», свідомо постулює новий тип життєтворчості, який спирається на екзистенційні принципи людського буття, що сприяло новітнім духовним пошукам і у творчості, і у житті. Опанувавши модерні філософські, естетичні, етичні концепції, Леся Українка вписує їх в український контекст і тим стимулює та продукує розвиток новітньої української літератури. Уся її творчість свідчить про прагнення високого мистецтва, яке, за Гегелем, полягає в потребі людини глибинно і двоєдино засвоїти світ і себе, поєднати об'єктивне та суб'єктивне, індивідуальне та типове. На таких орієнтирах Леся Українка свідомо вимислює і вимальовує себе як Українського поета, що стає Провідником нації. Перед нами національний поет, що з європейським світоглядом і національним чуттям світу вибудовує нову культурну парадигму новітньої нації. Саме тут відбувається творення власного життя за законами мистецької творчості. Лесею Українку визначають поетом перехідної епохи, і її світоглядні обрії доцільно розглядати з погляду такого визначення, як «біографічна свідомість епохи», яка поєднує непоєднуване: уярмлена заборонами друкування та написання українською мовою література й вільний політ Лесиної поезії, драматургії, який сприймався «як глас вопіючого в пустині», але який модернізував і українську культуру, і українську літературу та ввів їх у коло європейського контенту. У листах, статтях, поезіях, драматичних етюдах, драмах викладається теорія українського модернізму та його модифікації – неоромантизму, без чого не було б «Молодої музи», епохи, так званого «розстріляного відродження», Нью-Йоркської поетичної школи, шістдесятників. Мабуть, нікому з українських поетів не вдалося, як це вдалося Лесі Українці, захопити сенс тих поривів *ins Blaue*, якими пронизана вся її творчість. У неї ідеал, утопія творять майбутнє, звідси оптимізм та життєствердний дух її творів, там завжди бринить сподівання на перемогу, на силу людського духу, немає пригніченості, приреченості, її творчість не слабосила, тому вона сама набирається наснаги від своєї творчості. Доказом цьому є її праця в стані загострення тяжкої хвороби над «Лісовою піснею», яка стала лебединою піснею поетеси. Звичайно, розглядаючи творчість як елемент життєтворчості, формування власного буття у світі, не можна не зупинитися на таких концептах, як «зрада», «любов», «одержимість», «відданість», «воля» та інші. Леся Українка розглядає їх у різних

контекстах і доводить, що зрада своїх поглядів, своїх принципів, обов'язків руйнує людську душу, людську особистість і наслідки цього руйнування позначаються на всій людській спільноті. Вона живе повноцінним життям у своїх творах, стверджує свою громадянську позицію і самостверджується як творча особистість. М. Євшан підмітив: «Життя українське в її творчості зовсім не дало їй відповідних мотивів та струн, не виховало її думок та поглядів – те все вона здобула собі сама, довгим майже тридцятилітнім трудом. Її творчість – різкий дисонанс з епохою; становище її зовсім відрубне, вона стоїть одинока в нашій літературі і дає нам один твір за другим, твір пересичений високою культурою душі та серця і повний великого, поетичного пориву» [5, с. 32]. Вона виокремлюється своєю геніальністю, своїм життям-подвигом і своєю самотністю (як зазначала Ліна Костенко), своїм потужним духовно-творчим пошуком тих культурних важелів, які зможуть розбудити українське суспільство й вивести його на обшир світового прогресу. Своїми творчими пошуками вона піднімається на рівень створення власної біографії, а її окремішність дає їй змогу злити воєдино процеси самотворення і процеси культуротворення. Події її біографії стають культурною формою в історії культури, і тут важко вловити межу між соціумом та особистістю. Власне, перед нами зразок самотворення, самовибудовування біографії на засадах творчості, що дає можливість у науковій біографії віднайти зв'язок культурної форми зі становленням та розвитком особистої відрубності від загалу в історії культури. Так формується мікромодель культури, а завдання біографіа, який спирається на достовірні факти, декодувати її в контексті конкретної творчої і життєвої біографії. Адже перед нами життєві структури, утілені поетом у творчості, і очевидний їх двосторонній зв'язок, їх взаємозалежність, взаємопереклад. Леся Українка – поет межі століть, коли вимальовувалися нові горизонти свідомості, культури, історії, формувалася нова цивілізація. Не випадковим став такий вибух лесезнавчих студій і на межі ХХ та ХХІ ст. Сьогодні вищий і глибший рівень сучасних студій із філософії, нових відкриттів у культурології, історії уможливорює глибоке осмислення Лесиної біографії із залученням найсучасніших студій з біографіки, культурології, лесезнавства та інших гуманітарних наук в обширі культурогенезу.

Джерела та література

1. Блок В. Потребность в искусстве / Владимир Блок. – М. : [б. и.], 1987. – 253 с.

2. Валевский А. Основания биографики / А. Валевский. – Киев : [б. и.], 1993. – 195 с.
3. Винокур Г. О. Биография и культура / Г. О. Винокур. – М. : [б. и.], 1927.
4. Воронкова Л. Антропология / Л. Воронкова, А. Белик // Культурология. XX век. Энциклопедия. Т. 1. – СПб. : [б. и.], 1998. – С. 28–29.
5. Євшан М. Критика: Літературознавство. Естетика / М. Євшан. – К. : Основи, 1998. – 658 с.
6. Ігнатенко М. Леся, ми і європейська культура ХХ ст. / М. Ігнатенко // Слово і час. – 1995. – № 3. – С. 49–54.
7. Кон И. В поисках себя. Личность и ее самосознание / И. Кон. – М. : [б. и.], 1984. – 276 с.
8. Литературная Энциклопедия терминов и понятий / под ред. А. Н. Николюкина ; Ин-т науч. информ. по обществ. наукам РАН. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – С. 90.
9. Онуфрієнко О. П. Наукова біографія митця в культуротворчому контексті / О. П. Онуфрієнко // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Вип. 15. – Ужгород : [б. в.], 2011.
10. Рабинович В. Л. Алхимия как феномен средневековой культуры / В. Л. Рабинович. – М. : [б. и.], 1979. – 338 с.

References

1. Blok, Vladimir. 1987. *Potrebnost v iskusstve* [Need of art]. Moskva (in Russian).
2. Valevskii, Aleksandr. 1993. *Osnovaniia biografiki* [Biographics bases]. Kiev (in Russian).
3. Vinokur, Grigirii. 1927. *Biografiia i kultura* [Biography and culture]. Moskva (in Ukrainian).
4. Voronkova, L., and Bielik, A. 1998. “Antropologiiia” [Antropology]. In *Kulturologiia. Dvadsyati vek: Entsiklopediia*, edited by S. Ya. Levit, 1: 28–29. Sankt-Peterburg (in Russian).
5. Yevshan, Mykola. 1998. *Krytyka. Literaturoznavstvo. Estetyka* [Literary studies]. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
6. Ihnatenko, M. 1995. Lesia, my ta yevropeiska kultura dvadtsiatoho stolittia [Lesia, we and the culture of Europe of twentieth century]. *Slovo i Chas*, 3, 49–54 (in Ukrainian).
7. Kon, I. 1984. *V poiskakh sebia. Lichnost i ee samosoznanie* [Search for oneself. Personality and it’s selfconsciousness]. Moskva (in Russian).
8. Nikoliukin A. N., ed. 2001. *Literaturnaia entsyklopediia terminov i poniatii* [Literature encyclopedia of terms and conceptions], 90. Moskva (in Russian).
9. Onufriienko, O. P. 2011. “Naukova biohrafiiia myttsia v kulturotvorchomu konteksti” [Scientific biography of the artist in culturological aspect]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*, 15. Uzhhorod (in Ukrainian).
10. Rabinovich, Vladimir. 1979. *Alkhimiia kak fenomen srednevekovoi kultury* [Alchemy as phenomenon of medieval culture]. Moskva (in Russian).

Онуфриенко Елена. Творчество Леси Украинки как факт биографии.

В предлагаемой статье автор обращается к проблеме изучения и формирования научной биографии писателя в ситуации *fin de scecle* в культуротворческом контексте, когда творчество модерного автора становится житнетворчеством, фактом биографии, когда собственная жизнь становится духовным поиском путей влияния искусства на реалии национальной жизни, когда существует взаимосвязь личной жизни и творчества с эпохой, где трудно определить, что есть первичным в двуединой связи: писатель, который формируется историко-культурным контекстом, эпохой, или эпоха, которую формирует писатель, что своим творчеством утверждает новое мироощущение, новые мировоззренческие основы.

Ключевые слова: научная биография, биографический метод, биографика, модернизм, национальная идентичность, концепты творчества, герменевтика, философская антропология, экзистенциализм, биографическое сознание эпохи.

Onufriienko Olena. Lesia Ukrainka Creative Work as a Fact of Biography.

This article is devoted to the formation of the scientific biography of the artist, in a situation of *fin de siècle* in the culture and creation aspects, when personal life becomes a spiritual search for ways to influence of art on the realities of national life, when the relationship of one's life and work, with epoch exists, when it is difficult to determine what is primary in dual connection: artist, which was formed by the historical and cultural context, by the epoch, or the epoch which was formed by the artist, who asserts a new attitude, other beingness and new worldviews through his creativity.

Key words: curriculum vitae, biographical method, biography, neoromanticism, modernism, national identity, concepts of creativity, hermeneutics, philosophical anthropology, existentialism, biographical consciousness of era.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2016 р.

УДК 821.161.2-6

Ярослав Поліщук

**ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ПРОГРАМА
КУЛЬТУРНОГО НОМАДИЗМУ: ПОГЛЯД ІЗ ХХІ СТ.**

У статті розглянуто творчість видатної української письменниці Лесі Українки як проект культурного номадизму. Свого часу це був виклик традиції, адже українська література ХІХ ст. розвивалася в рідній патріархальній культурі й виконувала головну охоронну функцію, що цілком зрозуміло в